

NET! Mindenekfelett? Kompetenciák a digitális univerzumban

Recenzió Sipos Anna Magdolna – Varga Katalin – Egervári Dóra: NET! Mindenekfelett? – Kompetenciák a digitális univerzumban (PTE FEEK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs, 2015) című kötetéről

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Eszenyiné Borbély Mária, „NET! Mindenekfelett? Kompetenciák a digitális univerzumban”.

Információs Társadalom XVI, 1. szám (2016): 77–80.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XVI.2016.1.7>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Eszenyiné Borbély Mária

NET! Mindenekfelett? Kompetenciák a digitális univerzumban

(Sipos Anna Magdolna – Varga Katalin – Egervári Dóra: *NET! Mindenekfelett? – Kompetenciák a digitális univerzumban*, PTE FEEK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Pécs, 2015)

Már a könyv címe sem hagy kétséget afelől, hogy izgalmas olvasnivalóval lesz dolgunk, ha felütjük, vagy stílusosabban szólva, megnyitjuk lapjait, hiszen elektronikus dokumentumról van szó. A könyv annak az információs műveltség hazai állapotát vizsgáló empirikus kutatásnak az eredményeit teszi közzé, amely a Pécsi Tudományegyetem által elnyert, az Új Széchenyi Terv keretében meghirdetett TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0005, Jól-lét az információs társadalomban című program részeként, A digitális megosztottság komparatív analízise alcímen valósult meg.

A könyvet a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete adta ki 2015-ben, és a Magyar Elektronikus Könyvtárban szabadon hozzáférhető. A szerzők, Sipos Anna Magdolna, Varga Katalin és Egervári Dóra, a Könyvtár- és Információtudományi Tanszék oktatói, kutatói, és ezen túlmenően is több szállal kötődnek a könyvtári világhoz. Hogy miért is tartom fontosnak ezt hangsúlyozni? Az információs műveltséget ma a 21. század emberének alapkompenciájaként tartjuk számon, holott a fogalom napjainkban legszélesebb körben elfogadott tartalmi elemeinek mindegyike, természetesen a maitól eltérő hangsúllyal, nélkülözhetetlen volt már a nyomtatott információforrásokban való eligazodáshoz is. A könyvtárak régóta feladatuknak tekintik a szakmai körben még jellemezően ma is *használó képzésnek* nevezett tevékenységet. Amikor 1998-ban egy reprezentatív felmérést végeztem a felsőoktatási könyvtárakban végzett használó képzésről, a fogalmat a következőképpen definiáltam: „...*célja az általános könyvtárhasználati ismeretek elsajátíttatása, a könyvtári szolgáltatások bemutatása, az információ visszakeresés technikájának begyakoroltatása hagyományos és elektronikus környezetben, illetve az ehhez szükséges speciális képességek és készségek kifejlesztésének elősegítése.*” És természetesen ekkor még csak sejtettük, hogy később majd nem csak visszakeresnünk kell a viszonylag jól körülhatárolható forrásokból, hanem a források sokaságában is válogatnunk kell annak érdekében, hogy a legmegbízhatóbb helyről szerezzük meg a szükséges információt. A könyvtárak szerepvállalása az információs társadalom építésében folyamatos és szerteágazó. Ott voltak, amikor a lakosság digitális jártasságát fejlesztendő IT mentorokra volt szükség, vagy éppen teleházak jelentek meg országszerte. Napjainkra ez a szerepvállalás már törvényben deklarált feladatává vált az intézményeknek. Az 1997. évi CXL. törvény a nyilvános könyvtárak alapfeladatává teszi a könyvtárhasználók segítségét a digitális írástudás, az információs műveltség elsajátításában, az egész életen át tartó tanulás folyamatában.

És természetesen a szerzők témában való autentikusságát az a tény is tovább erősíti, hogy mindannyian a felsőoktatás szereplői, így naprakész ismereteik is vannak saját hallgatóik információs műveltségének szintjéről.

A könyv alapjául szolgáló kutatás az információs műveltség hazai jellemzőinek, jelenlegi állapotának felmérésére irányult, különös tekintettel a felsőoktatásban tanuló és a munka világában élő diplomások helyzetére és a közöttük meglévő, tudományos módszerekkel is igazolható különbségek megállapítására. A kutatás egyik fő motivációja a szerzők szerint az volt, hogy az információs műveltségre vonatkozó lehető legszélesebb területekre irányuljon a felmérésük, remélve hogy a kutatásra alapozva további vizsgálatok és elemzések válnak majd lehetővé, és hogy a könyv ehhez némi motivációt ad és kedvet kelt. A pdf formátumban 267 oldal terjedelmű könyv elolvasása után azt mondhatom, hogy a szerzők mindent megtettek azért, hogy a munkájuk hasznára váljon a téma kutatóinak és az érdeklődőknek.

A vizsgálatot 2014 tavaszán végezték online kérdőívek segítségével, 2599 fő bevonásával. A minta a két célcsoport, a felsőoktatásban tanulók és a diplomás munkavállalók szempontjából reprezentatívnak tekinthető. A vizsgálatban részt vevők személyes adatait, hallgatói és munkahelyi viszonyait a könyv első néhány fejezete kimerítő részletességgel tárgyalja. A 65 kérdésre 160 ezer választ kaptak, és az eredményeket a szöveges elemzéseken túl 250 diagramon is szemléltették. A kérdőívek a könyv mellékletében hozzáférhetők. A vizsgálat dokumentáltsága példaértékű, további kutatások számára is kiindulási pont vagy viszonyítási alap lehet.

Ismereteim szerint az információs műveltség valamennyi komponensét egyidejűleg és ekkora mennyiségű mintán keresztül vizsgáló empirikus kutatás ezt megelőzően még nem volt hazánkban. Módszertani szempontból a legnagyobb kihívásnak a kérdések megfogalmazását tartom, mivel ezek az információs műveltség mérésének lehetséges indikátor szerepét töltik be. A digitális írástudás, a digitális kompetencia fogalmi keretrendszerei viszonylag nagy bőségben állnak ma már rendelkezésünkre. Ezek egy része általános, mint például az Európai Unió Digitális Menetrendje, a *Digital Agenda for Europe* vagy szakmaspecifikus, mint például az *European e-Competence Framework* vagy a japán *Common Career Skills Framework* az IT szektorra fókuszálva. Az elmúlt években széles körben felhasználható standardok, indikátorok is napvilágot láttak, többek között az *EU wide indicators of Digital Competence* címmel megjelent mutatórendszer, amelyet a Digitális Menetrend 2014-es eredményeinek felméréséhez használták első ízben.

Jelen vizsgálat során a szerzők számára elsősorban az információs műveltségnek a felsőoktatásban és a munka világában elvárható követelményrendszerei voltak relevánsak. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület, az ALA 2000-ben jelentette meg *Information literacy and competency standards for higher education. Association of College and Research Libraries* címmel teljesítményindikátorait. Az *OECD készségekre vonatkozó 2013. évi elemzése: a felnőttek készségeit mérő felmérés első eredményei* és az UNESCO 2011-ben közzétett *Towards media and information literacy indicators* című kiadványai együttesen jelentős befolyással voltak a szerzőkre a kérdések összeállításánál. Ezekbe a munkákba részletes betekintést nyerhetünk a könyv utolsó fejezetében.

Ahogy arra már korábban is utaltam, a könyv rendkívül tömény olvasmány. Minden egyes fejezete, sokszor a szerzőknek egyetlen kérdés kapcsán leírt megállapításai is a probléma azonnali továbbgondolására készítetik az olvasót. A recenzió keretei között arra próbálom ráirányítani a figyelmet, hogy az információs műveltség tartalmi elemei milyen lefedettséggel kerültek górcső alá a vizsgálat során, és az eredmények tükrében hogyan kérdőjeleződnek meg bizonyos sztereotípiák.

Az információs igény meghatározásának képességét feltáró részek elsősorban az információszerzés módját körbejáró 6. és a kifejezetten hallgatókra koncentráló 10. fejezetben található. Az internet elterjedésével mind a köznapi élet, mind pedig a kötelezettség-terjesztés generálta információs igény kielégítésének lehetőségei alapvetően megváltoztak. A szerzők rámutatnak, hogy a köznapi információs igénnyel kapcsolatban mindkét vizsgált csoportban az interperszonális kommunikáció a legfontosabb eleme a köznapi információszerzésnek. Megítélésük szerint némileg árnyalásra szorul az a köznapi szinten meglévő és gyakran a sajtóban is erősített kép, mely szerint a hallgatók a tanulmányaikhoz szükséges információkat csaknem kizárólag internetes forrásokból szerzik. Úgy tűnik, hogy ez az állítás sokkal inkább igaz a munka világában élőkre, mint a hallgatókra. Az utóbbiakra inkább a sokféle forrás differenciált használata a jellemző, amikor tanulásról van szó, és a hagyományos információközvetítő eszközök egyáltalán nem állnak távol tőlük.

Minden esetben, ha értelmezhető volt, az alapvető szociológia jellemzők mentén is vizsgálódtak a kutatók, például nem, lakóhely vagy iskola végzettség. Megállapítják, hogy az iskolázottság növekedésével párhuzamosan lineárisan növekszik a közéleti weblapok használata, és ez egybevág azokkal a folyamatokkal, amelyek szerint az iskolázottság növekedésével együtt jár a közélet iránti érdeklődés. Az iskolázottság növekedésével ugyanakkor párhuzamosan csökken a szórakozás, hobbi, játék céljaira használatos weblapok alkalmazása.

A szükséges információk hatékony és eredményes megszerzésének képességére főként a *Könyvtárak, adatbázisok* és a *Keresési metódusok az interneten* fejezetekben fókuszálnak a szerzők. Megállapítják, hogy az információszerzés módjában tulajdonképpen nem beszélhetünk pallérozott, tudatos forráshasználatról, és egysíkü az a felfogás, amely szerint a hagyományos információs források elveszítették volna jelentőségüket, mert ma már csak az e-forrásokat használják az emberek. Az előbbieket korábbi kizárólagossága megszűnt, de az is igaz, hogy az e-források sem rendelkeznek monopóliummal. Az információs források funkcióját napjainkban a hagyományos és az e-források közösen és egyenlő arányban töltik be. A könyvtárak és szakirodalmi adatbázisok használata az értelmiségi létforma elengedhetetlen feltétele, az információs műveltség fontos indikátora. A vizsgálat megdöbbentő, de sajnos nem meglepő eredményeiből csak egyre hívnám fel a figyelmet. A válaszadók 73%-a egyáltalán nem ismer, így nem is használ szakirodalmi adatbázisokat. A szerzők úgy látják, hogy a hallgatók hajlandók könyvtárba menni, talán kedvelik is ezeket az intézményeket, elsősorban tanulási helyszíneként. Nem kellene túl sok erőfeszítés hozzá, hogy ahhoz is kedvet szerezzünk nekik, hogy megtanulják használni a könyvtári eszközöket, igénybe venni a szolgáltatásokat és a könyvtárosok speciális tudását.

A szerzők egy önálló fejezetet szenteltek annak a problémának a feltárására, hogy a hallgatók és a diplomás dolgozók képesek-e kritikusan értékelni az információt és annak forrásait. Az *információs források hitelességének megítélése és használatuk gyakorisága* címmel, de a kérdéssel természetesen további fejezetekben is foglalkoznak. A hagyományos és az elektronikus információs forrásokat a megbízhatóság megítélése mentén összehasonlítva, a szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy a hagyományos információs források jelentős bizalmi többlettel rendelkeznek az e-forrásokkal szemben. A nyomtatott könyvek és a nyomtatott folyóiratok hitelességi presztízsét is igen magasra értékelték a felmérésben résztvevők. Pozitív meglepetéseik közé sorolják, hogy a hitelesség minőségének megíté-

lésében a könyvtári eredetű források igen magas presztízsiúiek, és ez tükrözi a könyvtárak felé megnyilvánuló bizalmi tökét.

A szerzők számára is megválaszolhatatlannak tűnik a könyvtári adatbázisok hitelességi megítélése és a használat alacsony értékű gyakorisága, valamint a Google által közvetített információs források használatának kiemelkedően magas értéke és hitelességének legalacsonyabb minősítése között meghúzóó anomália.

Ugyancsak ez a tematikus blokk próbál választ találni arra a kérdésre is, hogy mennyire képesek a megszerzett információt beépíteni saját tudásbázisukba. Nagyon érdekes problémafelvetés annak vizsgálata, hogy milyen mértékben vesznek részt az internetes tartalmak gyarapításában a megkérdezttek. A szerzők megállapítják, hogy az internetes források gyarapítása nem túl népszerű a felmérésben résztvevők körében.

A kérdésre, hogy mennyire képesek a hallgatók a megszerzett információ hatékony alkalmazására konkrét céljaik elérése érdekében, elsősorban a *Hallgatói blokk című fejezetben kapunk választ*. A szerzők rámutatnak, hogy azok a hallgatók, akik részt vettek információs műveltséget fejlesztő kurzuson, azok az egyes feladatok megoldása során több időt fordítanak információszerezésre, valamint nagyobb valószínűséggel használnak fel több forrást.

Az információhasználatot körülvevő tényezők közül is többre kitért a vizsgálat. Szó esik a könyvben az információforrások áráról, az olcsóság szubjektív megítéléséről. A *Fogalmak ismerete fejezetben* a digitális írástudás, az információs műveltség és a plágium fogalmak jelentésének ismeretére voltak kíváncsiak a kutatók. A válaszadóok 95%-a gondolta úgy, hogy tisztában van a plágium jelentésével, de a valóságban ez a helyzet sokkal aggasztóbb.

A könyv elolvasása megerősített abban, hogy az információs műveltség megítélésében, fejlesztési irányainak, fókuszainak kijelölésében nem hagyatkozhatunk szájhagyomány útján terjedő sztereotípiákra, és ehhez hasonló empirikus felmérésekre van szükség. Miért nem használják a megkérdezttek az általuk is legmegbízhatóbbnak tartott könyvtári adatbázisokat? Miért fordulnak a sokkal kevésbé hitelesnek tekintett források felé? A kérdések egyre csak sokasodnak. Évtizedes mulasztásokat kell bepótolnunk az információs műveltség fejlesztése területén. Azt hittük, hogy a mai kor elvárásaihoz igazodó információs műveltség a digitális készségek, kompetenciák talaján majd magától szárba szökken, és nincs teendőnk? Súlyosan tévedtünk. Ma már minden mutatónk jelzi, hogy komoly gondok vannak immár a digitális kompetenciák terén is.